

*О. В. Генералов,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний Університет*

РИНОК ЦУКРУ УКРАЇНИ ЗА УМОВ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті аналізуються аспекти формування кон'юнктури ринку цукру України, її тенденції та зміни з урахуванням динаміки світового та національного розвитку.

The article examines aspects of the formation of sugar market of Ukraine, its trends and changes taking into account the dynamics of global and national development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Цукор — стратегічний товар першої необхідності для населення та сировина для багатьох підприємств харчової промисловості. У колишньому СРСР Україна була найбільшим виробником цукру і, як наслідок, цукрового буряку. Перехід до ринкової економіки став справжнім випробуванням для виробників цукру.

Втрата зовнішніх ринків збуту цукру, насамперед, у країнах колишнього СРСР, погіршення загальноекономічної ситуації в країні, у тому числі на підприємствах з переробки цукрового буряку та інших переробних галузей харчової промисловості, призвело до структурної незбалансованості цукробурякового підкомплексу, низької ефективності виробництва, погіршення кон'юнктури ринку. В умовах відкриття ринків, вступу до СОТ, міжнародної фінансової кризи, занепаду цукробурякового підкомплексу особливо гостро постають питання про подальше місце України на світовому цукровому ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Над висвітленням питань дослідження кон'юнктури світового ринку цукру працювали вітчизняні фахівці, серед яких Стасіневич С.А., Грищенко О.Ю., Коденська М.Ю., Шпичак О.М., Фурса А.В., зарубіжні вчені — Боєва В.Р., Зельднера А.Г., Клюкача В.А., Ушачова І.Г.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ (ЦІЛІ СТАТТІ)

Основна мета статті — аналіз аспектів формування кон'юнктури ринку цукру України, її

тенденції та зміни з урахуванням динаміки світового та національного розвитку.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З початку 90-х років, внаслідок відсутності державної підтримки цукробурякового комплексу, площі посівів цукрового буряку стали скорочуватися і, як наслідок, зменшилися обсяги виробництва цукру. Відмова українського уряду від держзамовлення та недоліки регулюючих нормативних актів привели ринок цукру в хаотичний стан. Бажаючи стабілізувати ринок, український уряд встановив мінімальні закупівельні ціни на цукровий буряк і цукор. Однак встановлення мінімальної закупівельної ціни не дало очікуваного результату.

У 2001 р. в Україні налічувалося 197 цукрових заводів. Однак за останні шість років у розподілі виробничої квоти не брали участь 75 заводів, 45 з яких уже утилізовані. Основною причиною цього є відносно низька ціна готового продукту на українському ринку. Встановлення мінімальної ціни реалізації привело до того, що на даний момент відсутня конкуренція між цукровиробниками, що є однією з необхідних умов для вдосконалювання технологій, зниження собівартості, підвищення якості та розширення асортиментів цукрової продукції.

До 2003 р. в Україні спостерігалось скорочення обсягів виробництва бурякового цукру, яке було зумовлене скороченням вирощування цукрового буряку. Основними причинами цього стали значне збільшення виробничих витрат сільгоспвиробників, у першу чергу, на паливо, насіння,

добрива, сезонні роботи, а також низька ефективність техніки і її недостатня кількість. Крім цього, погіршенню кон'юнктури ринку бурякового цукру сприяло загострення конкуренції зі сторони більш дешевого тростинного цукру, собівартість якого була майже на третину нижчою, а також значне поширення бартерних або давальницьких схем переробки цукрового буряка.

Період 2004—2006 років можна розглядати як початок відродження вітчизняної цукробурякової галузі. Держава поліпшила цінову політику, імпорт цукру-сирцю був обмежений, прийнятий ряд законодавчих актів, спрямованих на підвищення ефективності вітчизняного цукробурякового виробництва, що позитивно відбилася на його показниках.

В Україні для роботи у 2007/08 м.р. були атестовані 122 цукрових заводи. З них 109 заводів одержали дозвіл на виробництво цукру по квоті "А".

У 2007/2008 м.р. вітчизняні підприємства виготовили близько 1,87 млн т цукру, що на 27,8% нижче показників 2006/2007 м.р. (рис. 1) [1].

Запаси попереднього періоду разом із цукром нового врожаю склали 3,3 млн т., що значно перевищило внутрішній попит на рівні близько 2 млн тонн у рік. За відсутності зовнішніх ринків збуту внутрішні оптово-відпускні ціни на цукор знизилися до 2,2—2,4 тис. грн. за тону, промисловість зазнала збитків, тому що собівартість продукту складала близько 2,8—3,2 тис. грн. за тону. Тому в 2007 р. багато господарств, які не входять у структуру цукрових холдингів, переорієнтувалися на більш вигідні культури, зокрема зернові. Відповідно площі під цукровим буряком в Україні значно скоротилися. До того ж позначилися негативні погодно-кліматичні умови поточного сільськогосподарського сезону — сильна засуха, що привела до зниження урожайності буряка в ряді регіонів. Крім того, зниження рентабельності цукрового виробництва внаслідок зростання цін на сировину та енергоносії є поганим стимулятором для розвитку галузі.

У 2008 р. через низьку рентабельність посівні площі цукрового буряку скоротилися до 390,1 тис. га (2007 рік — 634,8 тис. га). Обробленням цієї культури в цей час займаються в основному тільки спеціалізовані господарства, що розташовують необхідною матеріально-технічною базою.

У 2008 були вперше передбачені державні дотації на вирощування цукрового буряку на Україні — 750 грн./га, що повинно було підвищити його рентабельність. Однак навіть із урахуванням дотацій цей показник, на думку експертів, незначно зросте — на 2—3%.

Питання імпорту сирцю в Україну завжди було одним із наріжних каменів для українських аграріїв. У рамках критики підготовки українського законодавства до СОТ саме воно було

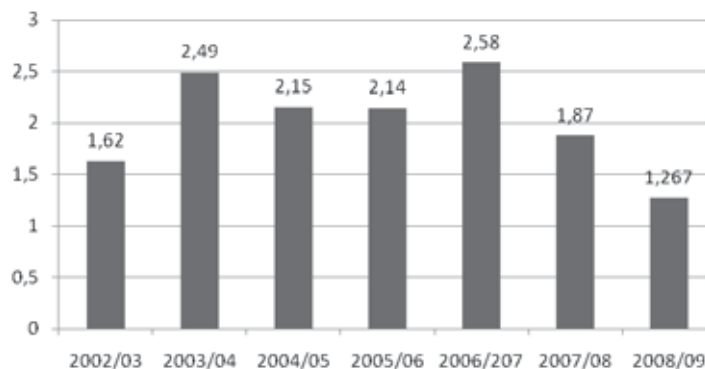

Рис. 1. Динаміка виробництва бурякового цукру в Україні 2002—2009 рр.

найбільш проблематичним.

16 травня 2008 р. Україна стала повноправним членом СОТ. Із вступом у СОТ Україна прийняла на себе зобов'язання щодо імпорту цукру-сирцю за пільговим митним тарифом. На інший цукор пільговий тариф не поширюється. Згідно зобов'язань щорічна тарифна квота на імпорт цукру-сирцю з цукрової тростини буде встановлена в обсязі 260 тис. т. зі ставкою мита 2%, а в наступні два роки (2009—2010 рр.) цей обсяг буде збільшуватися на 3900 т. щорічно до досягнення 267 тис. 800 т.

Кабінет Міністрів України встановив порядок розподілення тарифної квоти на імпорт цукру-сирцю з тростини і використання кінцевого продукту його переробки у рамках квоти постановами:

— "Про затвердження порядку розподілення тарифної квоти на ввіз в Україну цукру-сирцю з тростини" № 1002 від 12 листопада 2008 р.;

— "Про використання цукру, виготовленого з цукру-сирцю з тростини, яка ввозиться в Україну у рамках встановленої квоти" № 1125 від 27 грудня 2008 р.;

— "Про порядок видачі ліцензій на імпорт в Україну цукру-сирцю з тростини в межах тарифної квоти" № 15 від 20 січня 2009 р.

Слід зазначити, що згідно постанови № 1002 передбачається обов'язкове надання оригіналу сертифіката про походження товару для отримання ліцензії на імпорт цукру-сирцю з тростини [2]. Така вимога для більшості суб'єктів підприємницької діяльності унеможливила імпорт цукру-сирцю. На даний момент Міністерство економіки України Наказом від 8 лютого 2010 року № 96 спростило процедуру отримання ліцензії. З переліку документів був виключений сертифікат про походження, але в той же час обмежений строк дії ліцензії до 60 днів. Також не пізніше 15 днів після закінчення терміну дії ліцензії суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають подати Мінекономіки інформацію щодо фактичного ввезення товару за ліцензією із зазначенням обсягів [3].

У 2008/2009 м.р. Україна виробила 1,267 млн

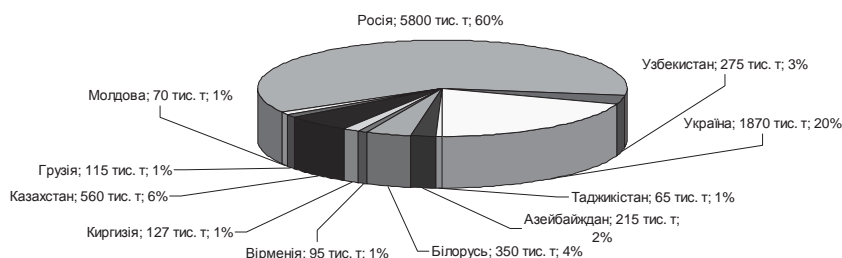

Рис. 2. Частка України у споживання цукру серед країн СНД у 2008/2009 м.р.

т цукру, що складає 0,8% від загального світового виробництва цукру та 3,7% від загального виробництва цукру з цукрових буряків.

За рівнем споживання цукру серед країн СНД Україна займає 2 місце після Росії — 20%. (рис. 2) [4].

Тенденція скорочення обсягу виробництва бурякового цукру зберігається і у 2009/2010 м.р. За оцінками МінАгроПолітики, воно складе 1,4—1,5 млн т. Однак, як і в попередньому сезоні, з урахуванням залишків цукру попереднього маркетингового року попит на продукцію у 2008/09 м.р. повинен бути повністю задоволений.

Квоту на виробництва цукру в сезоні 2008/09 м.р., згідно з Наказом МінАгроПолітики № 114 від 03.03.08, одержали 104 підприємства. Кабінет Міністрів України на період 2009/2010 м.р. визначив обсяг поставки цукру на внутрішній ринок в обсязі 1984 тис. т, а на період 2010/2011 м.р. — 1892 тис. т.

Об'єм квоти "А" на 2009/2010 м.р. повинен забезпечити поставку цукру на наступні потреби:

- фонду споживання населення — 1830 тис. т;
- інше споживання — 120 тис. т;
- поповнення Державного продовольчого резерву — 34 тис. т.

Для ринку цукру останніх років характерна консолідація виробництва. Понад половину виробничих квот, що одержуються цукровими заводами, припадає на найбільші цукрові холдинги.

Україна є невеликим експортером цукру. Насамперед, це пояснюється тим, що торгівля на світовому ринку ведеться переважно тростинним цукром, ціни на який значно нижчі. Україні необхідно знижувати собівартість і підвищувати якість цукру для того, щоб він був конкурентоспроможним на зовнішніх ринках. Крім того, більшість країн захищають свої цукрові ринки за допомогою регуляторних механізмів.

У структурі експорту цукрової продукції основну частину в цей час складають цукрові сиропи.

Таблиця 1. Експорт цукру та цукрових сиропів в Україні, 2006/2007—2008/2009 м.р., т

	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Цукор	22 458,13	5 199,55	24 700
Цукрові сиропи	38 130,07	63 370,23	-

пи. Найбільші обсяги цукру були експортовані у 2008/2009 р., близько 24,7 тис. т. (табл. 1) [5].

Незважаючи на досить велику географію поставок цукру (більше 30 країн), основним напрямом його експорту є країни СНД, на частку яких доводиться понад 90% загального експорту цих товарів

Основними покупцями цукру у 2008/2009 м.р. були Киргизстан — 16 тис. т, Таджикистан — 1,8 тис.

т, Молдова — 1,4 тис. т і Казахстан — 1 тис. т. Цьому сприяло наявність угод про вільну торгівлю, що дозволяло здійснювати безмитне ввезення даного товару в ці країни.

Традиційно основними ринками збуту українського цукру є країни СНД, в першу чергу, Росія. В 1996 р. Росія закуповувала 76% українського експортного цукру. Наприкінці 1997 р. російський уряд домовився з Урядом України про надання квоти на імпорту українського цукру в розмірі 600 тис. т. у рік, починаючи з 1998 р. Фактично ця схема не працювала, оскільки російські компанії, викупивши на тендері квоту, прагнули завозити цукор-сирець і переробляти його на російських заводах. До того ж з 1998 р. на ввіз цукру в Росію діє загороджувальне мито в розмірі \$220 за тону тростинного цукру-сирцю та \$340 за тону бурякового цукру.

Згідно договору про вільну торгівлю практично всі українські товари постачаються в Росію безмитно. Виключення складають лише дві товарні позиції: цукор і спирт. Щодо цукру, то обмеження повинні були бути зняті з 1 січня 2009 року. Однак у зв'язку з вступом України до СОТ Росія продовжила заборону на безмитне ввезення українського цукру до 2013 р.

Динаміка імпорту цукру в Україну не однорідна та значною мірою залежить від рівня пропозиції вітчизняного цукру. У структурі імпорту до вступу у СОТ переважав цукор білий, а імпорту цукру — сирцю був незначним. Найбільшими імпортерами білого цукру є Білорусія та Казахстан (табл. 2) [6].

У 2009 р. імпорту цукру білого склав 77,4 тис.т, у тому числі з Республіки Білорусь.

Частина обсягу сирцю переробляють заводи північних і західних областей, які граничать із Білоруссю. Тут також основну роль грає географічний фактор. Сирець, що поставляється з Білорусі та країн Прибалтики, переробляється на заводах, прилеглих до кордонів. Крім причорноморських і прикордонних областей країни, сирець надходить також на підприємства центральної частини України.

У рамках СОТ у 2009 р. з встановленої квоти було ввезено лише 40 тис. т тростинного цукру-сирцю.

Таблиця 2. Географія імпорту цукру в Україну, 2006/2007–2008/2009 м.р., т

У 2010 р. Міністерство Економіки України розподілило тарифні квоти на ввіз в Україну цукру-сирцю з тростини наступним чином (табл. 3) [1].

Згідно даних Мінекономіки 1 квітня 2010 згідно угоди з СОТ імпортери цукру вичерпали річну квоту на постачання тростинного цукру-сирцю станом на 96,05% (257,232 тис. т). Так імпортери повністю використали квоти на ввезення цукру-сирцю з Бразилії (157,487 тис. т), Куби (16,679 тис. т), Колумбії (6,434 тис. т), Сальвадору (5,826 тис. т), Гватемали (8,299 тис. т.) й інших країн (53,508 тис. т). Практично повністю використана квота на постачання цукру-сирцю з Таїланду (9 тис. тонн із 9,057 тис. т).

В той же час імпортери не використали квоти на постачання цукру-сирцю з Парагваю (0,26 тис. т), Гайани (1,15 тис. т), Латвії (2,454 тис. т), Нікарагуа (1,766 тис. т), Перу (2,083 тис. т), ПАР (2,16 тис. т), США (0,524 тис. т), Швейцарії (0,115 тис. т).

В останні роки цукор в Україну легальними каналами імпортується в невеликих кількостях, але при цьому операторами ринку відзначається активна діяльність "сірих" імпортерів.

Перспектива швидкого обороту та високорентабельної торгівлі ще в 90-х роках сприяла початку зовнішніх закупівель сирцю. Тенденція зростання імпорту цукру особливо активно почали розвиватися після 2000 р. та досягли максимуму в сезоні 2002/2003 м.р., коли на територію України було завезено близько 1,34 млн т. цукру-сирцю. Лібералізація імпорту була санкціонована урядом, щоб уникнути негативних явищ і для гарантії продовольчої стабільності усередині країни. Імпортні поставки сирцю також лобювали деякі зацікавлені компанії, які прийшли в цукровий бізнес. Для них конкурентна перевага цукру-сирцю обіцяла значну вигоду, а тому імпорт згодом набув безконтрольного характеру. Цукор-сирець був у середньому на 100 доларів/т дешевший за буряковий.

Верховна Рада України вирішила терміново втрутитися в ситуацію і прийняла Закон "Про ввіз в Україну

Країна	Весь цукор			у тому числі:					
	2006/2007	2007/2008	2008/2009	білий цукор			цукор-сирець		
	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2006/2007	2007/2008	2008/2009
Австрія	1,78	1,35			1,00				
Білорусь		9 442,25	24 626,80		9 442,25	24 626,80			
Бельгія			0,10						
Бразилія	737,20	6 031,68	1 107,30				737,20	6 031,68	1 107,30
Великобританія	4,53	13,50							
Угорщина	2,14	3,25	3,08						
Германія	55,47	91,06	20,86	12,18	26,54	0,04			
Данія	70	856,68	28	70	856,68	28			
Італія		2,59			2,59				
Казахстан	25 995,00	1 536,00		25 995,00	1 536,00				
Нідерланди			1,00			1,00			
Польща	88,38	9,38	15,99	88,38	9,20	10,96			
Росія			3,60						
Румунія	4,79	4,56	1,40						
США	0,90	0,91		0,90	0,91				
Фінляндія	0,60								
Франція	0,70		1,59			1,54			
Швейцарія	0,30			0,30					
Швеція	98,40	43,48	21,49	98,40	43,48	21,49			
Естонія	0,58	0,94	0,03						
Маврикій	19,78	42,27	22,14						
Індія									
Азербайджан		64,00	85,50		64,00	85,50			
Малаві			21,50			21,50			
Інші країни	555,57	18,05	0,64	553,66	16,21				
УСЬОГО	27 636,12	18 161,95	25 961,02	26 818,82	11 998,86	24 775,33	737,20	6 031,68	1 107,30

цукру-сирцю у 2003 році". За цей період в Україну було поставлено практично в три рази менше іноземного цукру. Закупивши на світовому ринку близько 0,5 млн т продукції, українські оператори використовували виділену імпортну квоту, а також давальницькі схеми, дію яких було зупинено навесні 2004 р. Аналітики впевнені, що саме завдяки скасування, хоча й тимчасово, давальницьких схем Україна змогла обійтися значно меншим обсягом

Таблиця 3. Розподіл тарифної квоти на ввіз в Україну цукру-сирцю з тростини в 2010 р.

Загальний обсяг квоти на рік		267800,000	
у тому числі: для Парагваю		260,000	
1 розподіл - 80 % квоти - для країн-постачальників		214032,000	
№ п/п	Країна походження	питома вага в обсягах імпорту за три роки в %	Обсяг квоти відповідно до пропорції
1	Бразилія	73,58120%	157487,306
2	Колумбія	3,00598%	6433,756
3	Куба	7,79284%	16679,164
4	Сальвадор	2,72187%	5825,663
5	Гватемала	3,87746%	8299,011
6	Гайана	0,53726%	1149,899
7	Латвія	1,14655%	2453,982
8	Нікарагуа	0,82523%	1766,266
9	Перу	0,97319%	2082,929
10	Південно-Африканський Республіка	1,00897%	2159,522
11	Швейцарія	0,05385%	115,251
12	Таїланд	4,23053%	9054,695
13	Сполучені Штати Америки	0,24482%	523,991
14	Данія	0,00001%	0,015
15	Нідерланди	0,00026%	0,550
	Усього	100,0000%	214032,000
2 розподіл - 20 % квоти - для нових країн-постачальників			53508,000

імпорту. У жовтні 2004 р. заборону на ввіз цукру-сирцю за давальницькою схемою було відміно (постанова Кабміну України № 341 від 11.10.04 р.), але при цьому посилений контроль.

Формально в Україні діяло загороджувальне мито (50% вартості продукту, але не менш 300 євро/т), однак цукор з цукрової тростини потрапляв на ринок у вигляді контрабанди або по давальницьких схемах. Підприємці використовували реекспорт порожніх вагонів або штучно занижували коефіцієнт екстракції (виходу) білого цукру. Ввіз цукру-сирцю практично припинився після того, як у 2006 р. була уведена вимога випускати авальовані векселі при давальницьких операціях.

Жорсткість державної політики щодо імпорту цукру (скорочення обсягів виділених імпортних квот, скасування дії давальницького механізму) прямо позначилися на діяльності всіх без винятку учасників цукрового ринку, що займалися зовнішніми закупівлями цього товару. Поставки цього товару в Україну з 2006 р. різко скоротилися.

Зовнішніми закупівлями сирцю займалися переважно цукрові заводи, а також компанії, які володіють переробними підприємствами або мають пряме відношення до виробництва цукру в Україні. Українські кондитери купують цукор-сирець на зовнішньому ринку, використовуючи толінгові схеми, тобто вони зобов'язані потім переробити цю сировину та пустити на експорт.

Цукор-сирець постачається в Україну залізницею та через морські порти. На Чорному морі є тільки два спеціалізованих термінали з перевалки цукру-сирцю — в Одесі та Новоросійську. Протягом останніх п'яти років у Одеському морському торговельному порту перероблялося біля одного мільйона тонн цього вантажу. Комплекс Одеського порту по перевантаженню цукру-сирцю навалом унікальний. Він дозволяє здійснювати перевалку обсягом близько 7 тис. т вантажу на добу в будь-яку погоду. Вивантаження цукру провадиться безпосередньо в залізничні вагони. Залізницею цукор-сирець перевозиться в хоперах-зерновозах.

Традиційно найбільш активно переробкою сирцю займаються підприємства цукрової галузі південної частини України, що пояснюється вигідним географічним положенням, наближеністю до морських портів, через які надходить більша частина закупленого на зовнішньому ринку цукру-сирцю.

ВИСНОВОК

Український ринок цукру за умов посилення глобалізаційних процесів характеризується:

— глибокою системною кризою у виробництві цукру: істотно зменшилися посівні площі під цукровим буряком, упала урожайність, відбулося скорочення сировинних зон цукрових заводів;

— не ефективним державним регулювання внутрішнього та зовнішнього ринку цукру;

— митними бар'єри з країнами США, вна-

слідок чого основні країни — виробники цукру — втратили традиційні ринки збуту, а імпортоорієнтовні країни перейшли на споживання цукру-сирцю з латиноамериканських країн і виявилися залежні від нестабільної кон'юнктури світового ринку;

— посиленням тиску з боку тростинного цукру, внаслідок чого виникає загроза залежності цих країн від ввозу та переробки цукру-сирцю, а також імпорту білого цукру;

— не підготовленістю належним чином до роботи в умовах СОТ українських виробників цукру — не закінчена адаптація галузевої нормативно-технічної документації до міжнародних стандартів, не розроблені нетарифні механізми захисту й регулювання ринку.

Без ефективної системи державного регулювання внутрішній ринок стабілізувати неможливо. Для збереження та розвитку вітчизняного ринку цукру України необхідно:

— ефективно державне регулювання законодавчої бази;

— державна програма розвитку ринку цукру;

— у зв'язку із вступом до СОТ цукровиробникам України необхідно об'єднати зусилля щодо вирішення проблем, пов'язаних з роботою галузі, захисту національного споживача, цукрових заводів, зниження собівартості та забезпечення продовольчої безпеки держави;

— Україні брати активну участь у формуванні загального ринку цукру країн-учасниць СНД;

— розширити внутрішні ринки за рахунок організації виробництва альтернативних видів палива;

— відновити членство України в Міжнародній організації цукру.

Література:

1. Міністерство аграрної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/>

2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження порядку розподілення тарифної квоти на ввіз в Україну цукру-сирцю з тростини" № 1002 від 12 листопада 2008 р.

3. Постанова Кабінету Міністрів України "Про порядок видачі ліцензій на імпорт в Україну цукру-сирцю з тростини в межах тарифної квоти" № 15 від 20 січня 2009 р.

4. Межгосударственный статистический комитет Содружества Независимых Государств [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.cisstat.com/>

5. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Національна асоціація цукровиків України "УКРЦУКОР" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sugarua.com/>

Стаття надійшла до редакції 02.09.2010 р.